

Holmegårds Mose, en feltherpetologisk perle

Lars Iversen & Henrik Graff

Oskarsvej 8 A, 4700 Næstved (L.I.)

Indledning

Hvis man vil se grønbroget tudse, strandtudse, løvfrø, latterfrø, klokkefrø, bjergsalamander eller europæisk sumpskildpadde, så skal man ikke tage til Holmegårds Mose, men hvis man er tilfreds med inden for få kvadratkilometer at være i stand til at se de øvrige 12 danske arter af padder og krybdyr, så er denne lokalitet en perle, som man ikke som feltherpetolog må snyde sig selv for at besøge. Mosen befinder sig på det sydlige Sjælland, små 10 km nordøst for Næstved.

Mosens historie og geologi

Holmegårds Mose er en af det nordlige Europas største højmoser. En højmose er en mose, som primært er fugtig, fordi den holder på det næringsfattige regnvand, som falder på den og kun i begrænset omfang får tilført grundvand. Man kan faktisk sammenligne en højmose med en stor svamp, som

ligger i landskabet. Holmegårds Mose er dannet på baggrund af en stor sø, som opstod, da isen trak sig tilbage efter sidste istid for ca. 13.000 år siden. Resterne af det plankton og de skaldyr, som levede i søen, dannede gennem nogle tusinde år en fast søbund, som i dag er med til at forhindre, at der trænger for meget grund-

vand ind i mosen, hvilket igen bevirker, at den forbliver forholdsvis næringsfattig.

Denne faste søbund ligger ca. 5-7 m under mosens overflade i dag, så der er altså ikke tale om, at mosen er bundløs.

Igennem flere tusinde år groede søen langsomt, indtil den til sidst var dækket af forskellige sphagnummosser, der igen

*Fig. 1. Markfirben, gravid hun.
Foto: Lars Iversen.*

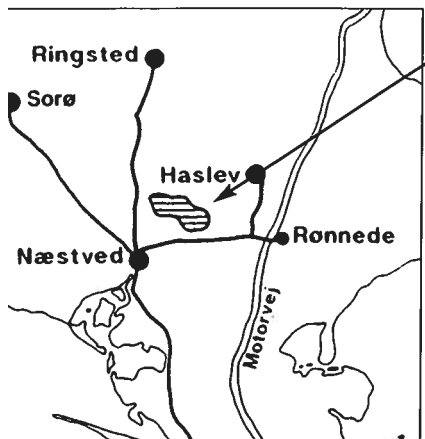

Fig. 2. Kort over Holmegårds Mose, Sydjylland.

dannede de tørvelag, som i perioderne 1825-1924 og 1940-1950 har været udnyttet intensivt for at skaffe energi nok til det nærliggende Holmegårds Glasværk.

De ældste spor af menneskelig tilstedeværelse er en lille oplads, som blev udgravet i starten af 1970'erne. Her levede en familie en sommer for ca. 11.600 år siden.

I mosen er der gjort mange arkæologiske fund gennem de sidste 200 år.

Mosens udseende i dag

I dag er 326 hektar af Holmegårds Mose fredet; heraf udgør den egentlige højmosen ca. 40 hektar. Selve højmosen består af tuer og våde lavninger. Lavningerne er opfyldt med sphagnummosser; her vokser bl.a. den kødædende soldug, og over alle lavninger ligger der stængler af tranebær. I randen af lavningerne findes hist og her rosmarinlyng, og i randen af tuerne vokser kløkkelyng. Oppe på tuerne finder man revling og hedelyng. Spredt ud over mosen står hvide totter af smalbladet kæruld, tuekæruld og tuekogleaks. Rundt omkring står dunbirk og den lille busk

mosebølle, som særligt findes i randen af højmosen, hvor vi også finder tyttebær.

Omkring højmosen findes bakker, hvorfra næringsholdigt grundvand siver ud mod mosen. Derfor finder vi i kanten af højmosen en overgangszone på 5-20 meter, hvor der er en helt anden, mere næringsrig vegetation. Denne zone er det, man kalder for laggzonen. I Holmegårds Mose er laggen ødelagt de fleste steder på grund af tørvegravning, men ned for Fensmark Skov findes den bevaret. Her består den inderst, mod skoven, af bøgetræer. Herefter kommer et smalt område med hasselkrat, og endelig yderst mod mosen kommer en ellesump, som i randen ud mod mosen bliver opblandet med dunbirk. På nær området ved Fensmark Skov er laggen stort set ødelagt alle andre steder på grund af tørvegravningens dræneffekt, så her har dunbirken gode kår og er klart den mest dominerende. Småbuske som vrietorn, benved og den duftende pors breder sig under birkeskoven. De vandfyldte tørvegrave i mosens udkant får dels deres næring fra det vand, der siver ned fra højereliggende områder, dels fra grundvandet. Mange af tørvegravene er så dybe, at grundvandet kan trænge ind. Resultatet er blevet nogle »almindelige« næringsrige søer. I de kalkrige, tilgroede kær i den nordlige del af mosen er der fine bestande af forskellige orkidéer. I andre tilgroede tørvegrave, som stadig er for fugtige for birken, findes pilekrat af først og fremmest gråpil og sejlepil.

Herpetologiske muligheder

Holmegårds Mose er, set med herpetologiske øjne, specielt, fordi man inden for få kvadratkilometer kan se 12 af Danmarks padder og krybdyr. Følgende arter forekommer i Holmegårds Mose:

Markfirben: Vores kendskab til markfirbenet i Holmegårds Mose begrænser sig til to eksemplarer, som blev fundet i foråret 1999. Det drejede sig om et ungdyr og en gravid hun (fig. 1), hvilket jo er et bevis på, at markfirbenet er til stede, og at det yngler. De blev begge to fundet ved samme sted, nemlig i den nordlige udkant af den største del af højmosen. Man vil nok nemmest kunne finde markfirbenet i sidste halvdel af april til første halvdel af maj, hvor det soler sig på de åbne stier, der er rundt om højmosen.

Skovfirben: Nok det almindeligste krybdyr i Holmegårds Mose. Det ser ikke ud til at have den store tilknytning højmosen, men på de mange stier, der er i mosen og rundt omkring tørvevemoserne, er skovfirbenet meget almindeligt. Skovfirbenet kan man finde fra begyndelsen af marts til slutningen af april, hvor hannerne sidder og venter på, at hunnerne skal komme frem. Derefter kan man fra starten af maj til sidst i juli se de gravide hunfirben, der sidder og soler sig. Resten af sommeren og i sensommeren ses de mange unger, der piler afsted omkring ens fødder, når man går langs stierne.

Stålorm: Stålormen kan primært ses rundt om mosen i den oprindelige laggzone og i

Fensmark Skov, hvor den er et almindeligt syn under forskellige skjul som f.eks. træstammer og sten. Det er sjældent, at man finder den ved højmosen, og i resten af mosen optræder den kun sporadisk.

Snog: Snogen er en prædator til de mange frøer, der er i Holmegårds mose. Den kan træffes over hele mosen, men den er klart mest talrig i nærheden af de forskellige tørvegrave. Hvis man går langs en af tørvegravene en varm aprildag, så kan man godt være heldig at se op til 20-30 snoge inden for ganske kort afstand. Det er da også på den tid af året, at det er klart nemmest at se snoge.

Hugorm: Hvis man vil se hugorme i Holmegårds Mose, så skal man ud i midten af det største højmosedområde. Hugormen optræder også uden for dette område, men her er den langt mere fåtallig. I 1999 observerede vi kun to hugorme uden for det område. Der er specielt gode muligheder for at se hugorme i højmosen om foråret, når de lige er kommet frem fra deres hi, samt midt på sommeren, når de drægtige hunner soler sig. Den sorte variant af hugormen ser ud til at være forholdsvis almindelig i Holmegårds Mose.

Lille og stor vandsalamander: Der er ingen af os, der har prøvet at ketsje efter salamandre i Holmegårds Mose, og vi har ikke fundet ungdyr eller voksne på land. Men der skulle angiveligt være både lille og stor vandsalamander. Da tørvegravene indeholder en rig fiskebestand af bl.a. karusser, aborrer og skaller, vil det nok være svært for salamandrene at

overleve. Dog er nogle af tørvegravene delvist dækket af en tyk rørskov bestående af tagrør og dunhammer; her yngler forskellige arter af frøer. Det kan ikke udelukkes, at salamanderne måske yngler her også. Ellers ville det nok være i ellesumpen ved Fensmark Skov og birkesumpen, der omgiver resten af højmosen, at salamandrene findes – her er ingen fisk. Men da det er kendt fra andre dele af Danmark, at stor vandsalamander klarer sig dårligt sammen med fisk og i sure og næringsfattige vande, vil tilstedeværelsen af denne art være en sjældenhed. En mere grundig undersøgelse af de forskellige vanddele vil være nødvendig for at få et bedre indblik i salamandrenes udbredelse i Holmegårds Mose.

Skrubtudse: Skrubtudsen er tidligere nævnt som en del af mosens herpetofauna. Vi er da af og til stødt på den i udkanten af mosen, men om den yngler her, er os uvist. Det kunne tænkes, at den yngler i tørvegravene, hvor der er fisk. Her slipper den for at konkurrere med de andre springpadder, men for at få dette bekræftet kræver det, at der bliver lyttet efter hanner en april nat, eller at man ketsjer efter haletudser i maj.

Butsnudet frø: Butsnudet frø er den mest sjældne af de brune frøer i Holmegårds Mose. Dens ynglepladser er hovedsagelig de små åbne vandflader, der kommer i højmosens lavninger om foråret. Man kan fra midten af april høre de mange hanner, der kvækker. Butsnudet frø ser også ud til at yngle i ellesumpen ved Fensmark Skov. De nyforvandlede unger kan findes

fra sidst i juni til hen på sommeren. De er dog vanskelige at skelne fra unger af springfrø og spidssnudet frø.

Spidssnudet frø: Spidssnudet frø er nok den mest talrige frø i Holmegårds Mose. Den yngler i den tætte rørskov, som er i nogle af tørvegravene. Den yngler, hvor der er opstået huller i rørskoven, eller hvor rørskoven ikke er så tæt. Her kan man i midten af april høre et stort kør af blå hanner kvække fra den tætte rørskov. En speciel iagttagelse blev gjort i 1999, hvor der blev observeret en farvevariation. Her bestod ca. halvdelen af ungerne af den plettede variant *nigromaculata*, og den anden halvdel var varianten *maculata*. Dette er specielt, fordi alle de voksne eksemplarer, vi har set, har været af typen *maculata*. Så er det jo mærkeligt, at *nigromaculata* pludselig optræder så hyppigt hos en generation af ungdyr.

Springfrø: Vores kendskab til springfrøens ynglesucces, og hvor den yngler, er begrænset. Men den yngler højst sandsynligt i Holmegårds Mose, fordi at man med jævne mellemrum støder på store unger og halv-voksne individer. Grunden til, at vi ikke kender dens ynglesteder, er formentlig, at vi ikke har ledt efter den i yngletiden. Springfrøen yngler sandsynligvis i den birkesump, der omkranser højmosen, og måske i tilknytning til ellesumpen ved Fensmark Skov. Ellers er springfrøen et almindeligt syn, når man går rundt i mosen. Når ynglesæsonen er ovre, lidt inde i april, kan man finde mange voksne frøer rundt omkring på de forskellige stier. Se fig. 3.

Grøn frø: Det er rent faktisk sjældent, at man ser voksne grønne frøer, selv om arten er forholdsvis talrig i mosen. Dette skyldes formentlig, at de kun yngler i birkesumpen nord for højmosen. Her tilbringer de næsten hele sæsonen, og da birkesumpen stort set er uigen-nemtrængelig for mennesker, er det sjældent, at man støder på voksne grønne frøer. Men man er ikke i tvivl om deres tilstedeværelse, da hannernes karakteristiske parringskald høres inde fra birkesumpen fra sidste halvdel af maj og hele juni. Hvis man vil se grøn frø, skal man komme lidt inde i august, når ungerne går på land. Ungerne forlader nemlig birkesumpen, og de kan findes næsten overalt i mosen.

Øvrige muligheder for særlige naturoplevelser
Højmosen, som den kan ses i Holmegårds Mose, er en naturtype, som næsten er forsvundet i Danmark på grund af tørvegravning, dræning, opdyrkning

eller tilplantning af skov. Den meget specielle plantevækst, som knytter sig til og former denne næringsfattige biotop, giver også mulighed for, at specielle hvirvelløse dyr kan forekomme her. Holmegårds Mose er f.eks. også en af de bedste sommerfuglelokaliteter i Danmark. Af specielle arter, som lever i Holmegårds Mose, kan nævnes: Iris, det hvide c, kejserkåbe, skovperlemorsommerfugl, engperlemorsommerfugl, rødlig perlemorsommerfugl, moserandøje og bølleblåfugl.

Der findes også mange andre hvirvelløse dyr, som delvist eller helt er knyttet til højmosen. Eksempelvis kan nævnes den store edderkop *Dolomedes fimbriatus*, som man kan finde i forholdsvis stort tal i de små vandsamlinger i mosen. Og den smukke guldsmed plettet smaragdlibel kan man også se jage efter andre insekter på en varm sommerdag. Man må heller ikke snyde sig for den ople-

velse, det er, at gå langs stierne, imens tusindvis af grønne sandspringere flyver op omkring ørene på én.

Afslutning

Holmegårds Mose er et besøg værd hele året, men for os herpetologer er specielt tiden fra marts til september interessant. Men hvordan kommer man så til mosen? Det kræver normalt enten, at man har bil, eller at man evt. cykler fra Næstved Station. Der ligger to offentlige parkeringspladser i tilslutning til mosens sydkant. En lige ved Holmegårds Glasværk og én i sydkanten af Fensmark Skov.

Husk, at mosen, som er privatejet, er et sjældent og sårbart stykke natur, der er afhængigt af din gode opførsel som bruger.

LITTERATUR

- Génsbøl, B. 1991. Sydsjælland – naturen rundt. Skarv/Høst & Søn. 159 pp.
- Graff, H. 1992. Forslag til et par herpetologiske udflugter på Sydsjælland. Nord. Herpet. Foren. 35(2): 26-29.
- Storstrøms Amt. 1997. Holmegårds Mose. Folder.

Summary. One of the largest moors in northern Europe is situated on southern Zealand in eastern Denmark. The name of the moor is »Holmegårds Mose« meaning »the moor of Holmegård«.

12 of the common species of the Danish herpetofauna are found in the moor and in its vicinity. Besides the herpetofauna a lot of rare invertebrates and bird species occur in and near the moor.

Fig. 3. Springfrø. Foto: Lars Iversen.

